

Contribució a l'estudi de la gènesi i les fonts d'*Eucarístiques**

Núria Camps Casals

(Universitat de Vic - Universitat Central de Catalunya)

Consideracions prèvies

En la literatura religiosa europea del segle XIX, i, en particular, a França i a Espanya, pren especial rellevància i es desenvolupa el culte eucarístic. Així, sorgeixen, com apunta Hibbs-Lissorgues a l'article «Littérature religieuse et dévotions au XIXe siècle (1840-1900)»,¹ agrupacions de capellans a l'entorn d'aquesta devoció que, en el cas d'Espanya, prenen com a òrgan d'expressió la publicació mensual *La Lámpara del Santuario*, que juga un paper destacat en la celebració de congressos eucarístics.

En aquest context i essent a bastament coneguda la inclinació de Verdaguer a procurar-se tot tipus de material bibliogràfic per a la preparació de la seva obra, ens fixarem en la gènesi de l'obra pòstuma *Eucarístiques* (1904) que, de fet, a diferència de bona part de l'obra del folguerolenc, es pot resseguir de manera força detallada gràcies a l'abundant material epistolar preservat i als volums sobre la temàtica presents a la Biblioteca de Verdaguer, conservada a la Biblioteca de Catalunya.

Si ens centrem en la correspondència suara citada, aquest material epistolar dóna fe de l'enviament sistemàtic al poeta, durant un període de cinc anys (1897-1901), de volums sobre aquesta devoció

* Aquest treball s'inscriu en les investigacions del Grup de Recerca Consolidat (2017 SGR 1152) «Textos literaris contemporanis: estudi, edició i traducció» de la UVic-UCC.

1. HIBBS-LISSORGUES, Solange. «Littérature religieuse et dévotions au XIXe siècle (1840-1900)». A: *Hommage à Francis Cerdan*, F. Cazal (ed.). Tolosa de Llenguadoc: Éditions Méridiennes/FRAMESPA UMR 5136, 2008, p. 437-454.

per part d'alguns dels seus traductors francesos: Agustí Vassal i Justí Pepratx. A més de la correspondència recollida als *Epistolaris de Jacint Verdaguer*, a partir del volum *Mossen Jacinto Verdaguer. Sa vie, ses œuvres, sa mort* (1913),² d'Agustí Vassal, el lector pot examinar detingudament la transcripció de bona part de l'intercanvi epistolar entre el poeta i el nord-català, entre gener de 1897 i gener de 1901, amb motiu de la gestació d'*Eucarístiques*, obra nascuda de la petició de Vassal a Verdaguer, el desembre de 1886, per tal que aquest darrer escrivís sobre la llegenda de les Santes Hòsties de Pesillà de la Ribera.³

Com a complement imprescindible, es revisen els llibres de la Biblioteca de Verdaguer incorporats al fons de la Biblioteca de Catalunya sobre temàtica eucarística, de gèneres i propòsits molt diversos i publicats eminentment a França, per poder-ne descriure les possibles influències en *Eucarístiques*. A mode de suplement de l'estudi de la influència d'aquestes fonts en la gènesi d'*Eucarístiques*, aquest text vol posar de manifest la necessitat d'una revisió completa, sistemàtica i rigorosa de la Biblioteca de Verdaguer i l'imperatiu de posar en valor aquest element d'estudi com a peça clau en la interpretació de la gènesi del conjunt de l'obra del poeta de Folgueroles.

Algunes puntualitzacions biobibliogràfiques sobre Agustí Vassal, impulsor i traductor d'*Eucarístiques*

Abans d'emprendre l'estudi, però, cal recordar qui és Agustí Vassal, l'impulsor i traductor d'*Eucarístiques*, i corregir un error bastant estès sobre la identitat d'aquest banquer perpinyanenc que, fins i tot jo mateixa, inadvertidament, vaig contribuir a difondre en la meua tesi doctoral.

Banquer, escriptor i militant catòlic de Perpinyà, fou admirador de Verdaguer i impulsor d'*Eucarístiques*, obra pòstuma del català, publicada a Barcelona el 1904 en edició bilingüe i traduïda pel mateix

2. VASSAL, Agustí. *Mossen Jacinto Verdaguer. Sa vie, ses œuvres, sa mort*. Perpinyà: Impr. de Barrière, 1913. Aquest volum es pot consultar complet i digitalitzat per mitjà de la pàgina Gallica de la BnF.

3. Es tracta de la preservació, considerada miraculosa, de cinc hòsties durant la Revolució Francesa.

Vassal.⁴ Així mateix, com a contribució a la difusió de l'obra de Verdaguer, li devem l'autoria de la traducció francesa de *Sant Francesc* sota el pseudònim «Frère Bonaventure Tertiaire».⁵ Ultra això, és especialment rellevant l'aportació de Vassal al corpus biogràfic del poeta català: *Mossen Jacinto Verdaguer. Sa vie, ses œuvres, sa mort* (1913), un volum divulgatiu que conté bona part de la correspondència que Vassal intercanvià amb el poeta i que serveix de base per a aquesta semblança de Verdaguer. Vassal també és autor d'una comunicació al Desè Congrés Eucarístic Internacional de Paray-le-Monial (1897), de la qual donarem informació més endavant, i d'una altra al Congrés Marial de Friburg (Suïssa) celebrat del 18 al 21 d'agost de 1902: «La Vierge Marie d'après Verdaguer» publicada com a opuscle el 1903 a l'Imprimerie C. Migault et Cie. de Blois.⁶ Així mateix, fou membre fundador de la societat cultural nord-catalana Société d'Études Catalanes (1906) i membre de la Société Agricole, Scientifique & Littéraire des Pyrénées-Orientales.

Passem ara a esmenar l'error. Després d'una conversa amb el l'historiador i polític perpinyanenc Andreu Balent,⁷ vam poder constatar que les fons bibliogràfiques estatals, a saber la Bibliothèque Nationale de France, tot i que Balent també assenyala el Comité des Travaux Historiques et Scientifiques (una institució de recerca finançada per l'Estat francès i que té una estructura en seccions i missió similars a la del nostre Institut d'Estudis Catalans), anaven errades a l'hora d'identificar el nostre traductor i l'havien confós per un homònim.

La Bibliothèque Nationale apunta que Vassal havia nascut l'any 1860, segurament basant-se en un dossier de la base de dades *Léonore (Légion d'Honneur)* dels Archives Nationales, que recull els distingits per aquesta «Ordre al Mèrit» des que fou creada per Napoleó Bo-

4. VERDAGUER, Jacint. *Eucarístiques*. Barcelona: Tipografia de L'Avenç, 1904.

5. En les obres on s'inventarien les traduccions del poeta català, sol atribuir-se l'autoria d'aquesta versió a «Frère Bonaventure Tertiaire», sense més detalls.

6. VASSAL, Agustí. *La Vierge Marie d'après le Dante et d'après Verdaguer*. Blois: Imprimerie C. Migault et Cie., 1903.

7. JPL. «Andreu Balent». *Enciclopèdia Catalana* [En línia]. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, [s.d.]. Disponible a: <http://www.enciclopedia.cat/EC-GEC-0007023.xml>

naparte.⁸ Estem parlant del dossier LH/2676/51,⁹ referent a un tal Augustin Jean Baptiste Vassal, nascut el 1860 i mort el 1935 a Vailhauquès, departament de l'Erau, a la regió d'Occitània, fill de Jean-Baptiste Vassal i Adélaïde Vialette. Magistrat de professió, fou conseller a la Cour d'Appel de Montpellier i el Ministeri de Justícia francès el distingí com a Chevalier de la Légion d'Honneur el 1930. Gràcies a Balent, sabem que al registre de l'*État Civil* de Perpinyà, consta un Augustin Vassal, nascut l'1 de febrer de 1842 a Perpinyà, casat amb Caroline Reig, filla d'una nissaga benestant d'hisendats i negociants de Port Vendres. Aquí sí que ja reprenem la biografia del nostre traductor on la teníem.

A mode de complement, podem dir que el seu fill Carles nasqué el 2 de juny de 1878 i és reconegut com a historiador i estudiós amb el nom de «Charles Vassal-Reig». Vassal-Reig, tal com ja exposa Pep Vila en el seu article de 2006 «Vora la mar» (1884) i «Els dos campanars» (1934): dos poemes de J. Verdaguer traduïts al francès,¹⁰ publicà, a més d'alguns volums sobre història del Rosselló: «Verdaguer et le Roussillon (Souvenirs de trentenaire) 1904-1934» al *Bulletin de la Société Agricole, Scientifique et Littéraire des Pyrénées-Orientales*, volum LVIII, p. 107-134.¹¹ Tot sigui dit de passada, Vila, l'any 2006 encara no havia pogut establir la filiació entre Augustin Vassal i Charles Vassal-Reig.

Per desgràcia, el *Dictionnaire de biographies roussillonaises de l'abbé J. Capeille*¹² tampoc en dona notícia. Esperem, doncs, ara, esmenar el desencert comès i documentar adequadament la biografia d'aquest nord-català.

8. La base de dades *Léonore* està disponible a: http://www.culture.gouv.fr/documentation/leonore/NOMS/nom_00.htm

9. El dossier suara citat està digitalitzat a: http://www.culture.gouv.fr/LH/LH273/PG/FRDAFAN83_OL2676051V001.htm

10. VILA, Pep. «Vora la mar» (1884) i «Els dos campanars» (1934): dos poemes de J. Verdaguer traduïts al francès. *Anuari Verdaguer. Revista d'estudis literaris del segle XIX*, núm. 14 (2006), p. 485-504.

11. VASSAL-REIG, Charles. «Verdaguer et le Roussillon (Souvenirs de trentenaire) 1904-1934». *Bulletin de la Société Agricole, Scientifique et Littéraire des Pyrénées-Orientales*, vol. LVIII (1934), p. 107-134.

12. CAPEILLE, Jean. *Dictionnaire de biographies roussillonaises*. Perpinyà: Comet, 1914.

Gènesi i fonts d'*Eucarístiques*

Com ja vaig apuntar el l'article «Agustí Vassal: difusor i biògraf de Jacint Verdaguer»,¹³ en referència a la gènesi i posterior traducció d'*Eucarístiques* per part de Vassal, és el perpinyanenc qui difon l'intercanvi epistolar amb Verdaguer — motivat pel procés creatiu de «Lo Sol de Pezillà» i, posteriorment, d'*Eucarístiques* —, en primer lloc en forma d'article, el 1902, a la revista *L'Âme Française*,¹⁴ i, més endavant, en la «Gènesi de les Eucarístiques» — una traducció i ampliació de l'article de 1902 — que inclou a l'edició d'*Eucarístiques* de 1904 (p. 9-28).¹⁵ Ultra això, cal no oblidar la correspondència inclosa al volum suara citat *Mossen Jacinto Verdaguer. Sa vie, ses œuvres, sa mort* (1913),¹⁶ del mateix Vassal. Aquests textos recullen transcrita — parcialment o total — la correspondència entre Verdaguer i Vassal amb motiu de la gestació d'*Eucarístiques*, fruit de la petició de Vassal a Verdaguer, el desembre de 1886, per tal que escrivís sobre la llegenda de les Santes Hòsties de Pesillà de la Ribera. L'intercanvi epistolar, en bona part també recollit a l'*Epistolari Verdaguer*, que s'inicia a principis de 1897 (EJV, vol. X, carta 1258) i s'estén fins l'any 1901, és la prova de l'acceptació per part de Verdaguer del projecte que li havia proposat Vassal sobre les hòsties de Pesillà.

los quatre versos ab que respongui a vostra honrosa invitació me sortiren d'un raig lo dia de Nadal y son los unichs que he escrits fa molt temps. [...] Un de mos somnis es escriure un llibret sobre'l misteri de la Eucaristia. [...]

El 1897 marcà una fita en la difusió internacional del poema «Lo Sol de Pesillà». Justí Pepratx el traduï al francès¹⁷ (EJV, vol. X, carta 1271), mentre que Vassal presentà una comunicació sobre el misteri

13. CAMPS CASALS, Núria. «Agustí Vassal: difusor i biògraf de Jacint Verdaguer». *Annals del Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès* [Ripoll], núm. 9 (2016), p. 221-231.

14. VASSAL, Agustí. «Les Eucharistiques de Mossen Jacinto Verdaguer». *L'Âme Française. Revue Sociologique e Littéraire*, núm. 10 (octubre 1902), 2e Année, p. 617-628.

15. Veg. *op. cit.* a la n. 4.

16. Veg. *op. cit.* a la n. 2.

17. Opuscle publicat a Perpinyà l'any 1897 per Latrobe amb el títol *Hommage aux Saintes Hosties de Pézilla*.

de les Santes Hòsties de Pesillà, motiu del poema, al Desè Congrès Eucarístic Internacional de Paray-le-Monial.¹⁸ L'èxit fou tal que, just un any després, el 1898, Verdaguer es mostrà decidit a emprendre un projecte de temàtica eucarística més ampli. Vassal (EJV, vol. X, carta 1338), que se n'assabentà per Juli Delpont, no dubtà en fer-li recomanacions bibliogràfiques sobre la devoció eucarística. Sembla que Justí Pepratx, que estava en contacte amb Vassal, ja havia començat a trametre-li alguns volums. (Recollirem totes les referències, més endavant, en forma de llista)

Monsieur Pepratx m'a dit qu'il Vous avait envoyé *Le dogme générateur* du grand Gerbet et les *Méditations sur l'Eucharistie* de Mgr. De la Bouillierie [...] Il existe encore un autre livre de l'évêque de Carcassonne sur le même sujet: *L'Eucharistie et la vie chrétienne*, 13 méditations et 6 poèmes délicieux.

Avez vous *Le Saint Sacrement* (2 vol.) du père Faber, "le plus grand mystique de notre siècle, qui a jeté sur les épaules de la théologie la pourpre et l'or d'une poésie éblouissante"?

Je vous remets dans ma lettre la liste des ouvrages eucharistiques que j'ai dans ma bibliothèque. Ils sont à votre disposition, si vous voulez les consulter.

L'intercanvi de referències fou constant durant aquell any (EJV, vol. X, carta 1350). Verdaguer s'interessà per l'obra de Francesc de Sales; Frederick William Faber; François-Alexandre de La Bouillierie i Jacques-Marie-Louis Monsabré. Vassal li n'enviaria alguns volums (EJV, vol. X, carta 1352) via postal: *La Sainte Eucharistie* (Sant Francesc de Sales); *Conferences sur l'Eucharistie* (P. Monsabré); *L'Eucharistie* (Mgr. Landriot); *La présence réelle* (Mgr. De Ségur) i *Le Saint Sacrement* (Père Faber). D'aquesta llista, Vassal li regalà els exemplars de Faber, que es conserven a la BNC, i l'opuscle de Mgr. de Ségur i encara li féu una darrera recomanació, les *Méditations sur l'Evangile* de Bossuet. No passaren ni deu dies de la recepció dels llibres, que Verdaguer (EJV, vol. X, carta 1353) anuncià que començava a treballar en els seus poemes eucarístics.

18. *Dixième congrès Eucharistique International: Tenu à Paray-le-Monial du 20 au 24 septembre 1897*. Autun: Imprimerie Dejussieu, 1898, p. 405-407. El volum d'actes inclou la traducció francesa del poema.

A les acaballes de 1898, Vassal coincidí amb Verdaguer a Perpinyà on aquest darrer visità les Santes Hòsties de Pesillà i digué missa amb motiu de la inauguració de la capella de Jesús Infant (EJV, vol. X, carta 1361).¹⁹ El carteig es prolongà durant l'any següent, 1899, (EJV, vol. X, carta 1381 i EJV, vol. XI, carta 1386) i el folguerolenc féu arribar a Vassal una de les seves primeres poetitzacions de tema eucarístic, el «Miracle dels peixets»,²⁰ a part, evidentment, de l'habitual intercanvi de llibres i recomanacions sobre literatura eucarística (*Pensées de Mgr. Salvat sur l'Eucharistie; Les miracles historiques du saint sacrement* (Couet)).²¹

Cal dir que Verdaguer treballava en paral·lel en *Flors de Maria* (1902) i, entre finals de 1899 i 1900, el projecte eucarístic passà a un segon pla. Únicament havia poetitzat dos dels miracles del llibre que Vassal li prestà (probablement el de P. Couet) (EJV, vol. XI, carta 1395). Igualment, a mitjan 1900 (EJV, vol. XI, carta 1417), reconeixia: «So vell, estich en una mar de tribulacions que no m dexan pensar ni escriure y menos cantar.». Sigui com vulgui, Verdaguer no s'estava de comentar amb Vassal aspectes més pràctics d'una possible edició d'*Eucarístiques*. Amb 500 francs podrien fer-ne una tirada senzilla d'un miler d'exemplars; amb 600, una de més qualitat.

Així doncs, no és fins al desembre de 1900 que Verdaguer avançà l'obra (EJV, vol. XI, carta 1429) i es plantejà la possibilitat de publicar-la en diversos llibrets (*Corpus, La Comunió, Himnes al Santíssim i Miracles de la Eucaristia*) i d'incloure una biografia de sant Pasqual Bailón. Vassal preferia un volum sencer i així li ho comunicà al poeta en la seva darrera missiva, el gener de 1901 (EJV, vol. XI, carta 1436). Verdaguer acceptà la recomanació. L'última trobada entre Vassal i Verdaguer es donà durant el funeral de Pepratx, el desembre de 1901, moment en el qual, com és ben sabut, el folguerolenc confià el manuscrit de les *Eucarístiques* a Vassal i Delpont. L'obra, amb l'original català

19. Encara aquell 1898 (EJV, vol. X, carta 1362) Verdaguer es comprometé a enviar a Vassal, si el localitzava, un llibret sobre el miracle eucarístic d'Iborra.

20. Aquest poemeta, sobre un miracle a Alboràia (València), fou inclòs a *Eucarístiques*. Veg. EJV, vol. XI, carta 1386, n. 5.

21. Sobre el volum de Couet, el català agràia a Vassal l'enviament, en una carta de 9 d'octubre d'aquell any (EJV, vol. XI, carta 1392), i valorava positivament les propostes d'esmena a les observacions que aquest li féu a «Lo Miracle dels peixets».

i la versió francesa acarades, fou publicada a Barcelona un any i mig després sota el títol *Eucarístiques. Obra póstuma de Jacinto Verdaguer. Publicades segons desitj del autor y tradubides al francés per Agustí Vassal*.²²

Per ara, però, poc sabem del destí del manuscrit de l'obra, que resta perdut i és, a dia d'avui, una de les principals línies d'investigació dels estudiosos de Verdaguer. La desena sèrie d'*Escriptors i Erudits Contemporanis* del pare Josep Massot i Muntaner (2011)²³ ens aporta un xic més de llum sobre el possible destí del manuscrit o, si més no, sobre les vicissituds que va viure abans de desaparèixer. En el text «Maria Antònia Salvà, els germans Peña i Jacint Verdaguer», inicialment publicat al número 16 de l'*Anuari Verdaguer* i ara ampliat,²⁴ Massot ens explica el trajecte del manuscrit d'*Eucarístiques* entre Perpinyà i les Balears a través de les memòries de M. Antònia Salvà, coneguda admiradora del poeta-capellà. És a través de la correspondència de la poeta amb fills del polifacètic escriptor, periodista i arquitecte mallorquí Pere d'Alcàntara i Peña que Salvà s'assabenta de l'existència del manuscrit d'*Eucarístiques*. Els Peña li expliquen que a casa seva, a Palma, s'havia presentat Pere Palau, que havia rebut l'encàrrec del bisbe de Perpinyà de publicar aquell original i que els havia llegit els poemes i esperava llegir-los davant de Costa i Llobera, tot i que fracassà en aquesta darrera empresa i se n'hagué de tornar a Barcelona. Sembla que fins llavors només Palau i Vassal havien llegit el volum. Palau acabà avantposant un extens prefaci datat l'agost de 1903 a l'edició bilingüe de 1904 i en feu una traducció, ara per ara inèdita, al castellà conservada a la Biblioteca de Montserrat.

Francesc Codina, en el seu estudi introductori a l'edició crítica de *Barcelona*, ens ofereix, a més de comentaris sobre variants d'uns pocs poemes pensats inicialment per a *Barcelona* i finalment inclosos a *Eucarístiques*, encara una darrera notícia sobre qui intervingué en l'edició del volum que ens ocupa. Codina fa referència al discurs llegit per

22. El volum conté, a més, una carta del bisbe Juli Carsalade du Pont, un extens article introductori de Vassal («Gènesi de les Eucarístiques») i un prefaci de Pere Palau González de Quijano.

23. MASSOT I MUNTANER, Josep. *Escriptors i Erudits Contemporanis. Desena sèrie*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat: 2011.

24. MASSOT I MUNTANER, Josep. «Maria Antònia Salvà, els germans Peña i Jacint Verdaguer». *Anuari Verdaguer. Revista d'estudis literaris del segle XIX*, núm. 16 (2008), p. 211-222.

Antón Busquets i Punset,²⁵ amic personal de Viada i Lluch, a l'Ateneu Barcelonès en l'acte de presentació d'*Eucarístiques*.

Segons indica Busquets i Punset en el seu discurs, rebé l'encàrrec del bisbe d'Elna-Perpinyà, Mgr. Carsalade du Pont, de tenir cura, juntament amb Pere Palau González de Quijano, de l'edició de l'obra. A mode d'apunt, en el mateix parlament, Busquets i Punset també deixa constància del fet que Vassal cedí a la germana de Verdaguer el producte de la venda de l'edició.

Desde poch abans de la malaltia de Mossen Cinto que'l preuât manuscrit está en poder d'Agustí Vassal, á qui'n feu present afectuós, en reconeixensa á innumbrables y corals atencions de que fou objecte per part de tant distingit rosellonés en aquella malaurada época de tribulacions. Y ell considera aquell plech d'originals de nostre excels poeta com al tresor, més valió ab que pugua honrarlo la fortuna y ab un desinterés material tant gran, que cedeix á la germana del immortal poeta, que bé ho necessita, lo producte que pugua donar l'obra que ha honrat maravellosament, fentla conceixer arréu ab la cooperació del que tan dignament ocupa avuy la Cadira episcopal de la Catedral d'Elna y de quins vaig rebre la comanda, junt ab mon estimadíssim amich lo mistich poeta Pera Palau Gonzalez de Quijano, de cuydar d'aquesta bella publicació [...]

Tot aquest temps passat en la compilació y ordenació de les poesias eucarístiques de Mossen Cinto, ha estat de joya i delectació per nostre esperit, y ens ha admirat de debó la devoció ab que han estat traduhides per l'Agustí Vassal. En ell aquest sagrat dipòsit ha obrat miracles; l'ha empés á propagar l'obra del nostre poeta nacional, y l'hem vist coratjós acudir á n'els congressos eucarístichs de Paray Le Monial y de Namur y als marials de Friburg, [d'alguns dels quals encara no hem pogut localitzar encara cap referència] y arreu ha fet rendir acatament als cants del rossinyol de Folgarolas, y ab tota justícia Verdaguer ha sigut admirat arréu.²⁶

Són les darreres notícies que en tenim.

25. BUSQUETS I PUNSET, Antoni. *Les Eucarístiques de Mossen Jacinto Verdaguer. Discurs llegit per N'Antón Busquets y Punset en l'acte de presentació de l'obra pòstuma d'aquest nom que tingué lloch en la vetlla del día de Sant Jordi Patró de Catalunya al Ateneu Barcelonés*. Girona: Imprempta y Llibreria de J. Fanquet i Serra, 1904. [Opuscle de 18 pàgines]

26. Íd. p. 11-13.

Fonts bibliogràfiques i documentals

Verdaguer va anar aplegant un nombre considerable de volums de gèneres i propòsits molt diversos que, molt probablement, a més dels que va rebre dels seus contactes francesos, es va procurar durant la gestació de l'obra.

Per la correspondència amb Vassal, recollida, entre altres, als volums X i XI de l'*Epistolari* sabem que, com a mínim, va rebre o se li van recomanar els següents volums i autors:

1. *Le dogme générateur* (Gerbet)
2. *Méditations sur l'Eucharistie* (Bouillierie)
3. *L'eucharistie et la vie chrétienne* (Bouillierie)
4. *La Sainte Eucharistie* (Sant Francesc de Sales)
5. *Conférences sur l'Eucharistie* (P. Monsabré)
6. *L'Eucharistie* (Mgr. Landriot)
7. *La présence réelle* (Mgr. De Ségur)
8. *Le Saint Sacrement* (Père Faber)
9. *Méditations sur l'Evangile* (Bossuet)
10. Llibret d'autor i títol indeterminat sobre el miracle eucarístic d'Iborra
11. *Pensées de Mgr. Salvat sur l'Eucharistie* (Mgr. Salvat)
12. *Les miracles historiques du saint sacrement* (Couet)

Per obtenir una llista completa i força fiable de les fonts d'*Eucarístiques*, cal creuar la llista obtinguda a partir de la lectura de la correspondència que acabem de ressenyar amb el manuscrit que reproduïx Joan Requesens a *Ausa* en forma d'apèndix a l'article «Redescoberta i troballa en els versos de Jacint Verdaguer»,²⁷ de 2009, a partir d'un manuscrit trobat a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona.

Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona.

Manuscrit Verdaguer, fons personal 5D·67-1/2-8·8

Aquest manuscrit, indatat, ens ofereix el següent llistat de llibres. Cal pensar, per la lletra més aviat grossa, en els darrers anys de vida del

27. REQUESENS i PIQUER, Joan. «Redescoberta i troballa en els versos de Jacint Verdaguer». *Ausa* [Vic], núm. 164 (2009), p. 401-434. Veg. la p. 432.

poeta, però es dedueix principalment per la data d'algunes de les edicions que són de finals de segle.

Considerations sur le Dogme Gerbet²⁸
 Lettres à Eugene sur l'Eucaristie de Geramb
Conférences sur l'Eu – (Monsabre)
L. Eu. et la vie Chrétienne Mgr Bouillierie
 Evangile de l'Eu – Mgr Pichenot
 Jesus Hostie (Abbé Pailler)
L. S. S. Faber
 La Sainte Communion Mgr Landriot
La Sainte Eu St Fran^o de Sales
La presence Reelle Mgr de Segur
 Elevations Eucharistique par l'abbe Bolo
 Contemplations Haton 1894 – 2 – fr 40
 Lybrarie Francese

Així doncs, entre aquestes dues llistes coincideixen plenament els volums:

— LA BOUILLERIE, François Alexandre de. *L'eucharistie et la vie chrétienne*. París: V. Palmé, 1865.

— Conférences sur l'Eucharistie (P. Monsabré) [Segurament es tracta d'un dels nombrosos volums que Jacques Mosabré publicà sota el títol *Conférences de Notre-Dame de Paris. Exposition du dogme catholique par le T. R. P. J.-M.-L. Monsabré* entre 1873-1890. Podria tractar-se de MONSABRÉ, Jacques. *Conférences de Notre-Dame de Paris: Exposition du dogme catholique. Carême 1884. Grâce de Jésus-Christ. 2, Eucharistie*. París: E. Baltenweck, 1884]

— La Sainte Eucharistie (Sant Francesc de Sales) [Segurament es tracta d'un dels 19 volums de DE SALES, Francesc. *Directions spirituelles de saint François de Sales* París: V. Palmé, 1870-1879]

— SEGUR, Mgr. de. *La présence réelle*. París: Librairie Saint-Joseph, 1878.

— FABER, Frederick William. *Le Saint-Sacrement. Les œuvres et les voies de Dieu, suite à tout pour Jésus*. París: Victor Retaux, 1883.

28. El subratllat és nostre i respon al fet que els volums citats també apareixen a la llista de possibles fons elaborada a partir de l'intercanvi epistolar de Verdaguer amb Agustí Vassal.

Mentre que els següents pertanyen al mateix autor però no hem pogut determinar si es tracta de la mateixa obra:

— «Considerations sur le Dogme Gerbet» (Manuscrit Verdaguer, fons personal 5D·67-1/12-8·8. Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona) i *Le dogme générateur* (Gerbet) (Ref. en la correspondència entre Verdaguer i Vassal)

— «La Sainte Communion Mgr Landriot» (Manuscrit Verdaguer, fons personal 5D·67-1/12-8·8. Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona) i *L'Eucharistie* (Mgr. Landriot) (Ref. en la correspondència entre Verdaguer i Vassal)

El proper pas és la revisió de la biblioteca personal de Verdaguer que, sorprenentment, conté una quantitat molt superior de volums de tema eucarístic, més enllà dels ara citats.

La riquesa d'aquest recurs posa de manifest la necessitat d'una revisió completa, sistemàtica i rigorosa de la Biblioteca de Verdaguer i l'imperatiu de posar en valor aquest element d'estudi com a peça clau en la interpretació de la gènesi del conjunt de l'obra del poeta de Folgueroles. Actualment, l'investigador interessat ha de recórrer a un PDF rudimentari que no permet cap cerca i que, d'altra banda, donada l'escassetat de dades sobre les publicacions, en alguns casos, no ajuda a poder comprovar si els volums es conserven encara a la Biblioteca de Catalunya.

Tornant al tema que ens ocupa, en una primera revisió, a la Biblioteca de Verdaguer s'han localitzat fins a una quarantena de volums que tracten directament o parcialment el tema eucarístic. Tots ells els consignem a sota. No hi falten, com no és gens d'estranyar en un context de creixent desenvolupament de la devoció eucarística a la segona meitat del XIX, les actes de congressos eucarístics, tant a Espanya com a França. També hi són nombrosos els títols dedicats a les Santes Hosties de Pezillà (*Memoire sur les Saintes Hosties de Pezilla, Visite aux Saintes Hosties de Pezilla*, etc.). Només tres, però, apareixen tant a la Biblioteca de Verdaguer com a les llistes suara mencionades.

Es tracta de *Le Saint Sacrement* de Frederick-William Faber que consta tant a la correspondència entre Verdaguer i Vassal, com al manuscrit 5D·67-1/12-8·8 de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona i, com deïem, als registres de la biblioteca personal. També apareix *Jésus-Hostie* de Jules Pailler que es repeteix a la Biblioteca personal

de Verdaguer i al manuscrit suara citat de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona. I encara una darrera coincidència entre la Biblioteca de Verdaguer i les referències aparegudes en la correspondència entre Verdaguer i Vassal. Es tracta de *Les Miracles historiques du Saint-Sacrement* d'Eugène Couet, que segons aquest intercanvi epistolar serví a Verdaguer de base per a poetitzar, com a mínim, dos miracles eucarístics.

Ara sí, reproduïm els títols de temàtica eucarística presents a la Biblioteca de Verdaguer. Respectem el número d'entrada i l'ortografia del manuscrit que, per ara, serveix de registre:

- 4881 – De venerabili Sacramento altaris
- 5121 – Tolra – Les Saintes Hosties de Pezilla
- 5122 – Memoire sur les Saintes Hosties de Pezilla
- 5123 – Philip – Visite aux Saintes Hosties de Pezilla
- 5478 – Crónica del 1er Congreso Eucarístico
- 5588 – Doria – Pa y Catecismo
- 5828 – Officia Sanctorum
- 5907 – Primer Congreso Eucarístico Nacional
- 6997 – Le Congres Eucharistique de 1890
- 7023 – Coulin – La divina eucharistie
- 7029 – Le monde de l'Eucharistie
- 7183 – Le coeur de Jésus el l'Eucharistie
- 7315 – Tolra – Les Saintes hosties
- 7595 – Faber – Le Saint Sacrement
- 7749 – Coulin – Fleurs Eucharistiques
- 7769 – Chipier – Vie liturgiques
- 7778 – Pailler – Jésus-Hostie
- 7782 – Walsh – Tableau poétiques des Sacrements
- 7808 – Cronica del I Congreso eucaristico nacional
- 7809 – Cronica del II Congreso eucaristico español
- 7890 – Le Congrès Eucharistique de 1888
- 8227 – Centenaire des Saintes Hosties de Pezilla
- 8258 – La Presencia real de J.C. en el Sacramento
- 8285 – Lebon – La Sagrada Comunion es mi vida!
- 8534 – Eymard – La divine Eucharistie
- 8606 – Le Prêtre de l'Eucharistie ou le R.P. Rymaud [?]
- 8626 – Lluch – Devocionario Eucarístico
- 8658 – Preparación para la Misa
- 8677 – El Santísimo Sacramento
- 8717 – Sant sacrifici de la Missa

- 8732 – Gascó – [?] Eucarístico-Poético
 8734 – Sardá – Eucarísticas
 8821 – Merlo – Afforismi Eucharistici
 8878 – Lebon – Corbeille Eucharistique
 8961 – Lebon – La Sainte Communion
 8976 – Les grandes vertus de la Ste Eucharistie
 9021 – Gatell – L'amor eucharistisch
 9026 – Centenaire des Saintes Hosties
 9043 – Lebon – L'Enfant de la Eucharistie
 9349 – Memoire sur les Saintes Hosties
 9464 – Couet – Les Miracles du Saint-Sacrement
 9561 – Roccamorice – Anno Eucaristico
 9647 – Casier – Poésies Eucharistiques
 9732 – Hortus Eucharisticus

Així doncs, els títols que destaquem com a possibles fonts principals, a l'espera d'una revisió acurada de les obres localitzades a la Biblioteca Personal del poeta, són:

— *Le Saint Sacrement* de Frederick-William Faber, que porta per subtítol «les œuvres et les voies de Dieu, suite à tout pour Jésus», és una obra en dos volums publicada per l'editorial Ambroise Bray el 1856 a París i traduïda de l'anglès per M.F. de Bernhardt (*The Blessed Sacrament*). De Faber (Calverley (Yorkshire), 1814 – Londres, 1863) sabem que era doctor en teologia i Superior de l'Oratori de Sant Felip Neri a Londres.

— *Jésus Hostie* de l'Abbé Jules Pailler és un recull de pregàries de 489 pàgines publicat el 1886 a París pels «Bureaux des Œuvres Eucharistiques» sobre «l'Autel, le tabernacle, la table sainte, d'après les Pères, les docteurs et les saints. Exposition, adoration, bénédiction du Saint-Sacrement». Pailler, segons els registres de la Biblioteca Nacional de França, nasqué el 1858 a Pouligny-Saint-Pierre, al departament francès d'Indre, i fou ordenat sacerdot de la diòcesi de Bourges l'any 1881. En destaca la seva tasca com a traductor del llatí al francès.

— *Les Miracles historiques du Saint-Sacrement* d'Eugène Couet és un volum de 389 pàgines publicat a París el 1898 també pel «Bureau des Œuvres Eucharistiques» que recull una col·lecció de miracles relacionats amb l'eucaristia. El pare Eugène Couet, segons els registres de la Biblioteca Nacional de França, nasqué el 1858 a Louvaines, al departament francès de Maine i Loire, i morí a Roma el 1944. Se-

gons aquestes fonts, traduïa de l'espanyol i l'italià cap al francès, era «Prêtre du Très Saint Sacrement» i exercí de superior d'aquesta congregació de 1913 a 1937.

Per desgràcia, la magnitud d'aquestes obres ens obliga a deixar per a més endavant l'anàlisi acurada de les marques o anotacions que Verdaguer hagués pogut deixar en les còpies que es conserven a la Biblioteca de Catalunya.

Consideracions finals i línies de recerca futures

A mode de consideració final i com a apunt de futures línies de recerca, cal dir que, en un darrer intent de localitzar el manuscrit, hem pogut descobrir, després d'una exhaustiva cerca en l'arbre genealògic de Pere Palau González de Quijano i gràcies a l'article «L'aportació de la família de metges Sarró i Palau en la medicina catalana (1844 - 2013)», qui és el darrer descendent viu de l'editor d'*Eucarístiques*. Es tracta del Dr. Manuel Sarró i Alonso, besnét de Palau González de Quijano, nascut a Barcelona el 1961 i amb qui es podria intentar contactar per si té notícies del manuscrit. Cal reconèixer que uns dels descendents de Palau González de Quijano feren donació del manuscrit de la versió espanyola d'*Eucarístiques* a la Biblioteca de Montserrat i, en conseqüència, són poques les esperances d'acabar trobant l'original que, d'haver estat en mans de la família, segurament també hauria tingut el mateix destí.²⁹

També s'ha pogut localitzar a Portvendres, després de moltes dificultats, la darrera pista dels descendents d'Agustí Vassal. Com explicàvem en començar, Agustí Vassal es casà amb Carolina Reig, unió de la qual va néixer Carles, més conegut com a «Charles». Charles Vassal-Reig va viure durant poc temps amb una jove anomenada Madeleine Tournerie, que morí el 1902 en el moment del part de la seva filla Charlotte Vassal. Mai s'arribaren a casar per l'oposició dels pares. Charlotte es casà, al seu torn, amb Peter Takal, unió de la qual nasqué

29. SARRÓ i PALAU, Manuel. «L'aportació de la família de metges Sarró i Palau a la medicina catalana (1844)». *Gimbernat: revista catalana d'història de la medicina i de la ciència* [en línia], 2015, vol. 63, p. 199-210. Disponible a: <https://www.raco.cat/index.php/Gimbernat/article/view/313978> [Consulta: 30-09-17]

Anna, que després de casar-se a Iugoslàvia l'any 1958 tingué dos fills: Marco i Nino Vorkopitch.

Charles Vassal-Reig, es casà posteriorment a Charenton-le-Pont, prop de París, amb Madeleine Delagneau i morí sobtadament amb quaranta anys. D'aquest matrimoni van néixer Denise Vassal que va fixar la seva residència a Portvendres, a la casa familiar, i Pierre Vassal, que morí el 1952.³⁰ Ara per ara, la pista es perd aquí.

Finalment, per esgotar totes les línies de recerca del manuscrit, convindria fer una cerca exhaustiva d'arxius per localitzar materials de Busquets i Punset i Viada i Lluch.

Així mateix, queda pendent la revisió acurada dels volums identificats com a fonts (tant via correspondència com a través de la Biblioteca Personal de Verdaguer) per tal de detectar, si és possible, ressonàncies amb el volum eucarístic verdaguerià. Com avançàvem, la magnitud de l'empresa ens obliga a deixar-ho per a més endavant.

En resum, la revisió de l'intercanvi epistolar entre Vassal i Verdaguer i la constel·lació de publicacions a l'entorn d'*Eucarístiques* ens han permès conèixer alguns detalls més sobre la gènesi i fonts d'aquesta obra i, sobretot, ens ha refermat en la convicció que l'intercanvi amb els nord-catalans és, a més d'una plataforma de difusió europea per a l'obra verdagueriana, font d'influència i transmissió literària i cultural en un camí de doble via que retroalimenta i sustenta les xarxes lingüísticoliteràries i culturals catalanes a una i altra banda dels Pirineus.

Aquest estudi, en definitiva, obre nombroses línies de recerca a les quals esperem donar continuïtat. En primer lloc, cal no oblidar la necessitat d'un estudi sistemàtic de la Biblioteca Personal de Verdaguer. Així mateix, sens dubte, queda pendent un estudi minuciós de possibles remarques i/o anotacions de Verdaguer en els volums que ara s'han identificat com a possibles fonts d'*Eucarístiques*. Hi ha feina per fer.

30. Per a retraçar la vida d'Agustí Vassal ens hem basat en les pàgines personals sobre genealogia d'Hélène Jarlier: <http://www.hevi-nos-aieux-et-nous.com/2017/07/charles-vassal.html> [Consulta: 27-09-17] i de la família de Claude Rougier (1929-1988) i Yves Cordelle (nascut el 1930): <https://famille.cordelle.eu/Rougier-avant-1954/CDFamilialAvantSept1939/34-MichelReig-MarieBonnet.html> [Consulta: 26-09-17]

Bibliografia

- BUSQUETS i PUNSET, Antoni. *Les Eucarístiques de Mossen Jacint Verdaguer. Discurs llegit per N'Antón Busquets y Punset en l'acte de presentació de l'obra pòstuma d'aquest nom que tingué lloch en la vetlla del dia de Sant Jordi Patró de Catalunya al Ateneu Barcelonés*. Girona: Imprempta y Llibreria de J. Franquet i Serra, 1904. [Opuscle de 18 pàgines]
- CAMPS CASALS, Núria. «Agustí Vassal: difusor i biògraf de Jacint Verdaguer». *Annals del Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès* [Ripoll], núm. 9 (2016), p. 221-231.
- CAPEILLE, Jean. *Dictionnaire de biographies roussillonaises*. Perpinyà: Comet, 1914.
- COUET, Eugène. *Les Miracles històriques du Saint-Sacrement*. París: Bureau des Œuvres Eucharistiques, (1898).
- DE SALES, Francesc. *Directions spirituelles de saint François de Sales*. París: V. Palmé, 1870-1879.
- Dixième congrès Eucharistique International: Tenu à Paray-le-Monial du 20 au 24 septembre 1897*. Autun: Imprimerie Dejussieu, 1898, p. 405-407.
- Epistolari de Jacint Verdaguer*. Barcelona: Barcino, 1959-1984, vol. I-XI.
- FABER, Frederick William. *Le Saint-Sacrement. Les œuvres et les voies de Dieu, suite à tout pour Jésus*. París: Victor Retaux, 1883
- HIBBS-LISSORGUES, Solange. «Littérature religieuse et dévotions au XIXe siècle (1840-1900)». A: *Hommage à Francis Cerdan*, F. Cazal (ed.). Tolosa de Llenguadoc: Éditions Méridiennes/FRAMESPA UMR 5136, 2008, p. 437-454.
- JPL. «Andreu Balent». *Enciclopèdia Catalana* [en línia]. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, [s. d.]. Disponible a: <http://www.enciclopedia.cat/EC-GEC-0007023.xml>
- LA BOUILLERIE, François Alexandre de. *L'eucharistie et la vie chrétienne*. París: V. Palmé, 1865.
- MASSOT i MUNTANER, Josep. «Maria Antònia Salvà, els germans Peña i Jacint Verdaguer». *Anuari Verdaguer. Revista d'estudis literaris del segle XIX*, núm. 16 (2008), p. 211-222.

- . *Escriptors i Erudits Contemporanis. Desena sèrie*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat: 2011.
- MONSABRÉ, Jacques. *Conférences de Notre-Dame de Paris: Exposition du dogme catholique. Carême 1884. Grâce de Jésus-Christ. 2, Eucharistie*. Paris: E. Baltenweck, 1884
- PAILLER, Jules. *Jésus-hostie ou l'autel, le tabernacle, la table sante d'après les pères, les docteurs et les saints: exposition, adoration, bénédiction du saint-sacrement recueil de méditations et prières*. Paris: Aux Bureaux des Œuvres Eucharistiques, Saint-Amand, 1886.
- REQUESENS i PIQUER, Joan. «Redescoberta i troballa en els versos de Jacint Verdaguer». *Ausa* [Vic], núm. 164 (2009), p. 401-434.
- SARRÓ i PALAU, Manuel. «L'aportació de la família de metges Sarró i Palau a la medicina catalana (1844)». *Gimbernat: revista catalana d'història de la medicina i de la ciència* [en línia], 2015, vol. 63, p. 199-210. Disponible a: <https://www.raco.cat/index.php/Gimbernat/article/view/313978> [Consulta: 30-09-17]
- SEGUR, Mgr. de. *La présence réelle*. Paris: Librairie Saint-Joseph, 1878.
- VASSAL, Agustí. «Les Eucharistiques de Mossen Jacinto Verdaguer». *L'Âme Française. Revue Sociologique et Littéraire*, núm. 10 (octubre 1902), 2e Année. p. 617-628.
- . *La Vierge Marie d'après le Dante et d'après Verdaguer*. Blois: Imprimerie C. Migault et Cie., 1903.
- . *Mossen Jacinto Verdaguer. Sa vie, ses œuvres, sa mort*. Perpinyà: Impr. de Barrière, 1913.
- VASSAL-REIG, Charles. «Verdaguer et le Roussillon (Souvenirs de trentenaire) 1904-1934». *Bulletin de la Société Agricole, Scientifique et Littéraire des Pyrénées-Orientales*, vol. LVIII (1934), p. 107-134.
- VERDAGUER, Jacint. *Eucaristiques*. Barcelona: Tipografia de L'Avenç, 1904.
- VILA, Pep. «“Vora la mar” (1884) i “Els dos campanars” (1934): dos poemes de J. Verdaguer traduïts al francès». *Anuari Verdaguer. Revista d'estudis literaris del segle XIX*, núm. 14 (2006), p. 485-504.